

TEMA 2: Staten og kirken

Spor i dag: Staten og kirken

Hvordan er forholdet mellem stat og kirke? Flertallet af den danske befolkning er medlemmer af Folkekirken og dermed del af et luthersk trossamfund. At Folkekirken står så stærkt, har historiske rødder tilbage til reformationen og til grundloven af 1849, der gav Folkekirken en særlig status. I andre protestantiske lande har man indrettet sig anderledes, og i Sverige blev kirke og stat fx helt adskilt for få år siden. Er der grund til at gøre som svenskerne? Tolkninger af traditioner og udviklingslinjer fra reformationstiden dukker løbende op, når forholdet mellem stat og kirke bliver diskuteret.

Luther og de reformatoriske idéer: Staten og kirken

Luthers forståelse af forholdet mellem stat og kirke var komplekst. På den ene side skelnede han skarpt mellem det åndelige og det verdslige, på den anden side mente han, at der var en tæt sammenhæng mellem det religiøse og det politiske. For Luther var åndelig retfærdighed noget ganske andet end verdslig, juridisk retfærdighed: Åndelig retfærdighed får man ifølge Luther skænket af Gud. Verdslig retfærdighed afhænger af, hvad man gør. Luther så det sådan, at Gud styrede verden på to måder: For det første åndeligt gennem sit ord, der både rettede sig mod mennesket som lov og fordømte synderen, og som evangelium, der tilgav synderen; For det andet styrede Gud verdsligt ved hjælp af fyrsten og samfundets love. På den måde skelnede Luther mellem det åndelige (religion) og det verdslige (politik) i den såkaldte ”to-regimente-lære”.

Luther forstod imidlertid også verden ud fra sin lære om tre stænder, den såkaldte ”tre-stands-lære”. De tre stænder er kirke, familie og stat. Alle tre stænder står sideordnede og er med til at opretholde det gode samfundsliv. De er dermed alle lige vigtige. Kombinationen af to-regimente-læren, der først og fremmest skelner mellem religion og politik, og tre-stands-læren, der betoner sammenhængen mellem de tre stænder, er i høj grad med til at give lutherdommen dynamik.

Reformationen medførte med det samme ændringer for staten, ikke mindst for retsvæsenet. Da Luther i 1520 brændte den kanoniske ret (dvs. den kirkelige lovgivning med rødder i den antikke romerret), brød han forbindelsen til den pavelige domstol i Rom. Nu måtte den verdslige domstol overtage ansvaret for familieret og dermed også arveret. Før reformationen var ægteskabslovgivning en del af den kirkelige ret, men Luthers to-regimente-læren forbyder kirken at have egne domstole. Da den nye reformatoriske retspraksis skulle lægges fast i 1500-tallet var der stor uenighed om, hvorvidt man kunne bygge en ny retsorden på Bibelen alene, eller om man også var nødt til at genbruge væsentlige elementer fra den gamle romerret.

Reformationens historie og det danske samfund: Staten og kirken

Tilbage i senmiddelalderens Danmark havde kirken ejet mere end en tredjedel af jorden, og navnlig bisperne havde stor politisk indflydelse. Reformationsbevægelsen ville begrænse denne magt og ikke mindst indflydelsen fra paven i Rom. Med Christian 3.s reformation i 1536 overtog kongemagten størstedelen af de kirkelige jord- og ejendomsbesiddelser; kirkens verdslige magt blev afskaffet, og kongen var nu øverste myndighed. Nogle steder kom der synlige ændringer, fx hvor klostre blev nedlagt, eller overflødige bykirker blev brudt ned. Kirken havde dog fortsat sin egen betydningsfulde organisation med præster, provster og bisper, og de gejstlige udgjorde stadig en særlig samfundsstand med privilegier og en høj grad af selvbestemmelse. Fattighjælp og skolegang var blandt de områder, som kirkens mænd tog sig særligt af.

Kongen blev opfattet som en øvrighed, der var indsat af Gud. Derfor havde han et særligt ansvar over for Gud, kirken og sine undersåtter. Når han gav nye love, fungerede som øverste dommer eller gik i krig, blev det ofte begrundet med dette ansvar. Og når præsterne formidlede det religiøse verdensbillede til deres menigheder, lagde de stor vægt på den orden og gensidige respekt og lydighed, der skulle herske i et godt luthersk samfund. Under enevælden (1660-1849) blev forståelsen af kongen som den af Gud udvalgte monark og nu suveræne hersker yderligere understreget.

I mere end tre århundreder havde Danmark en luthersk statskirke, som alle landets indbyggere havde pligt til at tilhøre. Grundloven af 1849 afskaffede statskirken, og religionsfrihed blev en demokratisk rettighed. Landets regent var dog fortsat forpligtet på den luthersk-evangeliske tro. Ingen kunne dengang forestille sig et samfund uden kirke og kristen samfundsmoral. Den evangelisk-lutherske kirke fik en særlig status af "Folkekirke", som skulle understøttes af staten. Den bebudede lovregulering af forholdet mellem Folkekirken og staten fandt dog aldrig sted. Det har med jævne mellemrum givet anledning til debat, navnlig i de senere år, hvor ønsket om kirkeligt selvstyre er blevet stærkere både inden og uden for kirken. Medlemstallet af Folkekirken har de sidste årtier været vigende, fra 89,3% af befolkningen i 1990 til 78,4% i 2014.

Reformationens billeder: Staten og kirken

Lorenz Benedickt, *Frederik 2 som lovens vogter*, træsnit.

Titelblad til Niels Nielsen Kolding: *De besynderligste Historier, Sententzer oc Exempler, som findes i den hellige Skrift om Øffrigheds Kald: . . .*, København 1567.

I 1567 skrev Niels Nielsen Kolding en bog om, hvordan kongen skulle handle som Guds stedfortræder på jorden. Nielsen var hofpræst for Frederik 2. I den nye lutherske tro var kongen *udvalgt* af Gud, fordi han var den bedst egnede til at regere. Han skulle sørge for, at Guds bud blev overholdt i hans land og regere det i overensstemmelse med Bibelens ord. Motivet viser dette forhold ved at lade Frederik 2. optræde som både dømmende og straffende myndighed. Han holder retfærdighedens sværd og vægt i hænderne, og har Moselovens 10 bud hængende i en kæde om halsen.

Reformationen 1517-2017 – Hovedtemaer” er blevet til på foranledning af Præsidiets for reformationsjubilæet i Danmark. Hovedformålet er at give et første overblik over reformationen og dens betydning for derved at vække interesse for emnet og tjene til videre inspiration for enkeltpersoner og organisationer.

Til hvert af de udvalgte illustrerede temaer findes – en kort tekst om reformationens spor i dag – en introduktion til Luthers tanker og de reformatoriske idéer – et rids af reformationens historie og videre betydning for det danske samfund. For flere temaer er derudover udvalgt et billede, der viser reformationens spor i den visuelle kultur.

Teksterne er skrevet af en forfattergruppe, sammensat af forskere fra forskellige fag og forskningsinstitutioner: Lektor, ph.d. Bo Kristian Holm, Afdeling for Teologi, Aarhus Universitet, og prof. mso. Anna Vind, Det teologiske Fakultet, Københavns Universitet, har skrevet teksterne om Luther og reformationens ideer.

Lektor, dr. phil. Charlotte Appel, Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet, og prof., fil.dr. Hanne Sanders, Historiska Institutionen, Lunds Universitet, har skrevet om reformationens historie og det danske samfund.

Museumsinspektør, seniorforsker Hanne Kolind Poulsen, Statens Museum for Kunst, har skrevet teksterne om reformationens billeder. Hun er også hovedforfatter til temaet ”Billeder og kunst”. Lektor, ph.d. Sven Rune Havsteen, Det teologiske Fakultet, Københavns Universitet, er medforfatter til temaet ”Sang og musik”.

Nationalmuseet har taget sig af sprogbehandling, billedsøgning og opsætning.

Charlotte Appel og Bo Kristian Holm har stået for redaktionen.